

**НАЗАВЖДИ ЗАЛИШИТЬСЯ
МОРАЛЬНИМ ЛІДЕРОМ**
(світлої пам'яті Т. І. Заславської)

Сумна звістка надійшла з Москви: 23 серпня ц. р. на 87-му році пішла з життя **Тетяна Іванівна Заславська**... Скінчила багатотрудний, яскравий життєвий шлях видатна особистість, яка уособлювала в собі багатющий спектр найкращих людських рис, потужний талант справжнього ученого й високу громадянськість. Вона мала рідкісну здатність проникливо вдивлятися в дійсність і через глибоке осмислення сучасності прозирати в майбутнє країни, суспільства, а отже й в людські долі. Ні, не завдяки якимось пророцьким екстрасенсорним здібностям. Її "ясновидіння" ґрунтувалося саме на невтомній дослідницькій праці й здатності в нескінченних розсипах фактів суспільного життя побачити закономірності, тенденції, "вчислити" їх можливі наслідки і запропонувати відповідні зважені рішення, заходи, дії...

Академік АН СРСР (1978) та РАН (1992), доктор економічних наук, професор Т. І. Заславська належить до когорти найвизначніших постатей в сучасній суспільній науці і znana на всьому пострадянському просторі й поза ним передусім як видатний фахівець у сфері економічної соціології.

Народилася Т. І. Заславська 9 квітня 1927 р. в Києві. Жорстоких випробувань завдала дівчинці війна: під час першого ж бомбардування Москви загинула мама. Потім була евакуація до Ташкента. Вже в цьому підлітковому віці дівча проявляє неабияку цілеспрямованість, наполегливість. У кінці 1942 р. вона повертається до Москви, екстерном складає іспити за середню школу. Потім вступає на фізичний факультет Московського університету. Вчиться відмінно, але відчуває, що вибір зроблено помилковий, і переходить з четвертого курсу фізичного факультету на другий курс економічного, закінчує в 1950 р. його з відзнакою. Здібну випускницю направляють на роботу до Інституту економіки АН СРСР.

По-справжньому ж розкрилися потенціал і творчі можливості вченої в Інституті економіки й організації промислового виробництва Сибірського відділення АН СРСР (Новосибірськ, 1963–1987), де вона очолила відділ соціальних проблем. І цей відділ невдовзі стає одним з провідних соціологічних осередків, здобуває визнання в усьому СРСР і за рубежом. Тут вона разом зі своєю командою соратників засновує Новосибірську економіко-соціологічну

школу (НЕСШ), яка знову ж таки здобуває авторитет як одна з найвпливовіших в СРСР і Росії, стає основою якісно нового в радянській соціології і життєво важливого наукового напрямку – економічної соціології, суть і сенс якої полягає в поєднанні економіки і соціології, в безпосередньому спрямуванні соціологічної науки на аналіз всього різноманіття взаємовпливу і взаємозалежності економіки й життя суспільства. Це належить до вищих досягнень у суспільній науці.

Наукові ж зацікавлення Т. І. Заславської неодмінно спрямовувалися на реальні й гострі суспільні проблеми. Її по праву відносять до когорти "виконробів перебудови". Вона була з тих, хто задовго до розпаду СРСР відчув і зрозумів, що негативні тенденції в радянській економіці (особливо очевидні в аграрному секторі, дослідженнями проблем якого Заславська займалася тривалий час) – це не просто "окремі недоліки", чиїсь суб'єктивістські прорахунки. Дійсні ж, "більш загальні" причини наростання кризових явищ все виразніше проявляли себе як органічні вади самої системи. Однак такі оцінки тоді могли дозволяти собі лише закляті "ідейні вороги".

Тож справжнім громадянським і науковим подвигом Т. І. Заславської можна назвати її доповідь на представницькому науковому семінарі "Соціальний механізм в розвитку економіки" в Новосибірську (1983). У назві доповіді "Істотне відставання виробничих відносин від розвитку продуктивних сил", як і в назві семінару, за науковою термінологією крилася та ж таки, в багатьох своїх виявах табуїтована, корінна суспільна проблема: реальні роль і місце людини, людського фактора в системі суспільних, передусім соціально-економічних, відносин.

Саме з цього моменту наукові інтереси Т. І. Заславської переключаються на проблеми якісної трансформації радянського суспільства, а далі – й створення цілісної фундаментальної авторської концепції трансформації пострадянських суспільств.

У 1988 р. Тетяна Іванівна повертається до Москви, де їй доручається організація Всесоюзного центру вивчення громадської думки (рос. – ВЦИОМ). Т. І. Заславська керувала Центром до 1992 р., а згодом була його почесним президентом. ВЦВГД – одна з перших організацій, яка проводила опитування громадської думки стосовно оцінки роботи вищого органу представницької влади. Результати опитувань публікувались у вигляді спеціальних випусків для учасників політичних з'їздів, у періодичній пресі та транслювались у випусках теленовін. З ВЦВГД виокремилися такі аналітичні структури, як "Vox Populi" та фонд "Громадська думка". Робота Центру сприяла зростанню публічності та інституціоналізації опитувань громадської думки населення. За час роботи у ВЦВГД Тетяна Іванівна Заславська створила міцну методологічну основу для розвитку регулярних досліджень громадської думки не тільки у Росії, а і в інших пострадянських державах.

З 1993 р. Тетяна Іванівна – співпрезидент Міжнародного академічного центру соціальних наук (Інтерцентру), професор, завідувач кафедри методології суспільних наук Московської школи соціальних і економічних наук (МШСЭН) Академії народного господарства при Уряді РФ. Інтерцентр відіграв важливу роль у формуванні нового суспільного мислення шляхом проведення десяти щорічних сесій міжнародного симпозіуму "Куда идет Россия?" за участю авторитетних представників різних галузей суспільних наук. Його постійним президентом була Т. І. Заславська. Опубліковані під її редакцією матеріали симпозіуму стали справжньою хрестоматією з проблем і перспектив розвитку пострадянських суспільств.

Важко перелічити все, що вдалося здійснити цій людині. Багатьом випадає бути сучасником великих суспільних перемін. Багатьом випадає бути і їх учасником. Але небагатьом випадає доля (і здатність!) бути їх рушієм. Т. І. Заславська належить до тих, хто рухав переміни, виставляв віхи-дорогокази руху.

Її називали (і вона була!) гордістю, честю і совістю російської (і не лише!) суспільної науки, моральним авторитетом і моральним лідером для багатьох, для всіх, хто знав її. Її наукова і громадська діяльність була багатьма нитями пов'язана з Україною. Вона постійно цікавилася науковим життям, становленням соціологічної науки в Україні, особливо ж у період перебування на посту Президента Радянської соціологічної асоціації, брала особисту участь у вирішенні важливих питань, у заходах, надавала дієву підтримку ініціативам і пошукам українських колег.

Це велика і болісна втрата для науки, для теперішнього не менш складного й перейнятого багатьма старими й новітніми проблемами суспільного життя, для колег, друзів, усіх, кому випало знати Тетяну Іванівну, вникати в її філософію життя. Та з нами залишаються її велика наукова спадщина, її приклад високої громадянськості, моральний взірєць у вчинках і помислах.

Вшануймо ж її пам'ять дбайливим, бережним ставленням до всього зробленого цією світлою, прекрасною Людиною!

*Колектив Українського інституту
соціальних досліджень імені Олександра Яременка*

*Редколегія і редакція журналу
"Український соціум"*